

บทที่ ๒

ความเป็นมาและความสำคัญของหมอยาพื้นบ้าน

๒.๑ ประวัติความเป็นมาแพทย์แผนโบราณในสมัยพุทธกาล

หมอพื้นบ้านถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากเพราะทุกๆ คนเกิดมาจะต้องประสบกับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เมื่อยามเจ็บป่วยทุกคนก็ต้องดิ้นรนต่อสู้พยายามที่จะเอาชนะโรคร้ายเหล่านั้นให้ได้ ดังจะเห็นได้จากในครั้งพุทธกาลมีหมอที่รักษาโรคให้หายขาดได้ เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรักษาพระติสสเถระ^๑ ทรงอนุญาตให้หมอชีวก โกมารภัจจ์ใช้เภสัช ๕ ประการ^๒ ไปรักษาพระภิกษุสามเณรบุคคลทั่วไปเช่นหมอชีวก โกมารภัจจ์ รักษาโรคปวดศีรษะของภรรยาเศรษฐี^๓ เมื่อรักษาโรคหายแล้วท่านไม่ได้เรียกร้องค่ารักษาพยาบาลเลย แสดงให้เห็นว่า หมอชีวก โกมารภัจจ์ เป็นบุคคลมีจริยธรรมไม่เห็นแก่ลาภ และทรัพย์สินเงินทองเห็นคุณค่าของชีวิตมากกว่าสิ่งตอบแทน

หมอพื้นบ้านจึงประพฤติปฏิบัติตาม และยกย่องให้หมอชีวก โกมารภัจจ์ เป็นบรมครูของหมอพื้นบ้าน และสืบทอดรูปแบบการรักษาโรคด้วยสมุนไพรจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ความเป็นมาของหมอพื้นบ้านที่สืบทอดจากบรรพบุรุษในประเทศไทยพอจะสรุปได้ดังนี้

๒.๒ ประวัติความเป็นมาแพทย์แผนโบราณของไทย

ประวัติการแพทย์แผนโบราณมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน พร้อมๆ กับการกำเนิดมาของมนุษยชาติ ผู้คนทุกชาติทุกภาษาต่างก็มีวิชาแพทย์ของตนเอง แตกต่างกันไปตามแนวปรัชญา การแพทย์พื้นฐานของแต่ละกลุ่มชน การแพทย์ไทยถือการรักษาโรคโดยอาศัยธรรมชาติบำบัด ซึ่งมีหลักฐานการขุดพบเขากวาง อันเป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับการแพทย์ที่จังหวัดกาญจนบุรี^๔ หินบดยา

^๑ อก.ทสก.(บาลี) ๒๔/๖๐/๑๑๕-๑๒๐.

^๒ คูราละเอียคใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๕/๑๕๕.

^๓ คูราละเอียคใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๐/๑๘๓.

^๔ มุลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม, การแพทย์ไทยเดิม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สามเจริญชัยพาณิชย์, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

และเครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องสำริด ต่างๆ ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีอายุราว ๕,๖๐๐ – ๓,๐๐๐ ปี^๕ เป็นต้น การรักษาโรคด้วยสมุนไพร หมอพื้นบ้าน ก็มีวิธีการที่แตกต่างกันออกไป ที่เหมือนกันก็คือ การนำเอาสิ่งซึ่งมีอยู่หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและใช้อย่างประหยัดตลอดจนการอนุรักษ์วัตถุที่ใช้ทำยาเพื่ออนาคตของลูกหลานสืบต่อไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตหรือไม่มีชีวิต ย่อมมีพลังงานอยู่ในตัวเองทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาในแง่ของการรักษาโรค หรือการแก้ไขความผิดปกติภายในร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ก็คือการแก้ไขการเสียสมดุลของธาตุ ๔ ชั้น ๕ อันประกอบขึ้นเป็นร่างกาย พลังงานที่มีอยู่ในสรรพสิ่งในธรรมชาติ เรียกตามวัตถุประสงค์ทางการแพทย์ ว่าสรรพคุณ เราสามารถนำเอาสรรพคุณในการรักษาของสรรพสิ่งที่มีอยู่แตกต่างกันออกมาใช้ให้ เกิดประโยชน์แก่มนุษยชาติได้ ดังนั้นท่านจึงกล่าวว่า ทุกสิ่งในโลกสามารถนำมาปรุงเป็นยาได้ทั้งสิ้น และการแพทย์ไทยก็มีการพัฒนาตำรายามาตามลำดับ ซึ่งมีตำรายาแพทย์แผนโบราณที่สำคัญๆ ดังนี้

๑. พระคัมภีร์ประณมจินดา กล่าวถึง การกำเนิดโลหิตระดูสตรี และโรคกุมาร
๒. พระคัมภีร์ฉันทศาสตร์ กล่าวถึง จรรยา ของ แพทย์ ทับ ๗ ประการ
๓. พระคัมภีร์ธาตุวิภังค์ กล่าวถึง กองธาตุพิการ ตามฤดู ต่างๆ
๔. พระคัมภีร์สมุฏฐานวินิจัย กล่าวถึง การค้นหาต้นกำเนิดแห่งการเกิดของโรค
๕. พระคัมภีร์วโรคสาร กล่าวถึง รสยา และลักษณะนิมิตร้าย
๖. พระคัมภีร์มหาโชติรัต กล่าวถึง โรคระดูสตรี
๗. พระคัมภีร์ชวदार กล่าวถึง พืชอาหารทำให้ลมโลหิตกำเริบ
๘. พระคัมภีร์โรคนิทาน กล่าวถึง กองธาตุทั้ง ๔ กำเริบ หย่อน พิการ
๙. พระคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ กล่าวถึง ธาตุทั้ง ๔ โรคโลหิตระดูสตรี
๑๐. พระคัมภีร์ธาตุบรรจบ กล่าวถึง โรคอุจจาระธาตุ
๑๑. พระคัมภีร์มูจนาปักขันหา กล่าวถึง โรคปัสสาวะมุตกิตมุตนาฏ

^๕ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และ จดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัดอุดรธานี, หน้า ๔๔ – ๔๕.

^๖ มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม, การแพทย์ไทยเดิม, หน้า ๑ - ๖.

๑๒. พระคัมภีร์กษัย กล่าวถึง โรคกษัย ๒๖ ประการ

๑๓. พระคัมภีร์ตักกสิลา กล่าวถึง ไข้พิษทั้งปวง

พระคัมภีร์อภัยสันตา กล่าวถึง กำเนิดไข้ โรคทราง และโรคตาทุกชนิด

๑๕. พระคัมภีร์มัณฺฑุสาร์วิเชยร กล่าวถึง โรคลม ๑๐ ประการ

๑๖. พระคัมภีร์อติสาร กล่าวถึง โรคอุจจาระร่วง

๑๗. พระคัมภีร์มุขโรค กล่าวถึง โรคในปาก และ คอ ๑๕ ประการ

๑๘. พระคัมภีร์จะละนะสังกะหะ กล่าวถึง ลักษณะอุจจาระธาตุ ๔ ประการ

๑๙. พระคัมภีร์ธาคูภิญญาน กล่าวถึง ลักษณะโรคที่เกิดกับธาตุ ๔

ทั้ง ๑๙ พระคัมภีร์ เป็นตำราแพทย์แผนไทยที่ทรงคุณค่า ที่บรรพบุรุษของเราได้จารึกไว้ ให้มรดกอันล้ำค่าของคนไทย

๒.๒.๑ การแพทย์แผนไทย : ยุคก่อนอาณาจักรสุโขทัย

การแพทย์แผนไทยอาจเกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน ขณะที่มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน รู้จักเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ จากผลของการขุดค้นพบว่ามนุษย์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ ปรากฏเมื่อประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว ร่องรอยที่เชื่อว่าอาจมีบุคคลที่ทำหน้าที่คล้ายกับเป็นหมอหรือแพทย์ ก็คือ พบสัญลักษณ์ที่อาจสันนิษฐาน ว่าอุปกรณ์ที่ประกอบยา เช่น หินบดยา จากหมู่บ้านเชียง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี^๑

ในสมัยพระเจ้าชัยวรมัน ที่ ๗ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลโดยการสร้างสถานพยาบาล เรียกว่า อโรคยาศาลา โดยมีผู้ทำหน้าที่รักษาพยาบาล ได้แก่ หมอ พยาบาล เกษักร รวม ๕๒ คน มีพิธีกรรมบวงสรวง พระเภสัชคุรุไวฑูรย์ ด้วยยาและอาหาร ก่อนแจกจ่ายไปยังผู้ป่วยต่อมามีการค้นพบหินบดยาในสมัยต่อมาได้ค้นพบหินบดยาสมัยทวารวดี และศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในสมัยสุโขทัยได้บันทึกไว้ว่า ทรงสร้างสวนสมุนไพร ขนาดใหญ่บนภูเขาหลวง หรือเขา

^๑ สถาบันส่งเสริมการแพทย์แผนไทยมูลนิธิกรแพทย์แผนไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.thaimedi.com> [๒๖ เมษายน ๒๕๕๐].

สรรพยา บ้านเขว้า จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้ราษฎรได้เก็บสมุนไพรไปใช้รักษาโรคยามเจ็บป่วย จนถึงปัจจุบันนี้^๔

๒.๒.๒ การแพทย์แผนไทยในสมัยสุโขทัย

มีการค้นพบหินบดยาสมัยทวารวดี ซึ่งเป็นยุคก่อนสุโขทัย และจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงได้บันทึกไว้ว่าทรงสร้างสวนสมุนไพรขนาดใหญ่บนเขาหลวงหรือเขาสรรพยาเพื่อให้ราษฎรได้เก็บสมุนไพรไปใช้รักษาโรคยามเจ็บป่วย ปัจจุบันภูเขาดังกล่าวอยู่ในอำเภอศีรีมาศจังหวัดสุโขทัย กล่าวคือ สมัยทวารวดี พ.ศ. ๑๐๐๐ - ๑๕๐๐ หลักฐานเกี่ยวกับการแพทย์คือ การพบเขากวางที่ตำบลทัพหลวง จังหวัดนครปฐมประเทศไทยมีการติดต่อกับประเทศใกล้เคียงประเทศที่ติดต่อกันมากน่าจะเป็นประเทศอินเดียเพราะนอกจากการเผยแพร่ของพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย คนไทยอาจรับลัทธิฮินดูพร้อมกับศิลปวิทยาอื่น ๆ เข้ามาด้วย ซึ่งมีวิชาการแพทย์ของประเทศอินเดียเข้ามาด้วย ดังนั้นวงการแพทย์แผนไทยจึงให้ความเคารพหมอชีวก โกมารภัจ ในยุคนี้นักวิทยาศาสตร์ฮินดูมีบทบาทอย่างมาก พระภิกษุนิยมธุดงค์ ศูนย์รวมของวัฒนธรรมและการศึกษาอยู่ที่วัดเชื่อว่าพระภิกษุยุคนี้นี้มีความรู้ในการรักษาตนเองด้วยสมุนไพรและช่วยเหลือแนะนำประชาชนด้วย^๕

๒.๒.๓ การแพทย์แผนไทยใน สมัยอยุธยา

การแพทย์สมัยอยุธยามีลักษณะผสมผสาน ปรับประยุกต์ความรู้ การแพทย์ พื้นบ้านทั่วราชอาณาจักร ผสมกับความเชื่อตามปรัชญาแนวพุทธ รวมทั้งความเชื่อ ทางไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชน ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีหนังสือ "ตำราพระโอสถพระนารายณ์" ที่แพทย์หลวงได้ประกอบขึ้น ยาที่แพทย์หลวงฝ่ายฝรั่งได้ประกอบขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นยานานที่ ๒๒ มี สรรพคุณ แก้ไข้ปัสสาวะ ให้เอาใบกะเพราะเต็มกำมือหนึ่ง ดินประสิวขาวหนัก ๒ สลึง บดให้ละเอียด เอาใบชาต้มเป็นกระสาย ละลายถวายสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ครั้งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงเข้าพระทัยว่าคือสมเด็จพระเพทราชา ให้เสวย เมื่อเสวยพระโอสถแล้วกราบทูลให้เสวยพระสุธารสชา ตามเข้าภายหลังอีก

^๔ กองการประกอบโรคศิลปะ, สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป, หน้า ๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒ - ๓.

๒ - ๓ ที่ ซึ่งขัดปัสสาวะก็หายเป็นปกติ การพบบันทึกว่ามีระบบการจัดหาที่ชัดเจน สำหรับประชาชนมีแหล่งจำหน่ายยาสมุนไพรหลายแห่ง ทั้งในและนอกกำแพงเมือง มีการรวบรวมตำรับยาต่าง ๆ ขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย เรียกว่า ตำราพระโอสถพระนารายณ์ การแพทย์แผนไทยสมัยนี้รุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะการนวดไทย การแพทย์ตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาท โดยมีชนนารีชาวฝรั่งเศส ได้จัดตั้งโรงพยาบาลรักษาโรค แต่ก็ขาดความนิยมและล้มเลิกไป^{๑๐}

ตามตำราอายุเวทศึกษา ได้กล่าวถึง การแพทย์ในสมัยอยุธยาเป็นราชธานี ตำราแพทย์แผนโบราณถูกไฟไหม้สูญหายไปมากมาย และรวบรวมเป็นตำราขึ้นได้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๓ ทำให้เกิดการจัดทำตำราแพทย์ขึ้น ชื่อว่า ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ซึ่งถือว่าเป็นตำราแพทย์ที่ใช้เรียนสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้^{๑๑} นอกจากนั้นยังมีข้อความสำหรับผู้ที่จะดำเนินชีวิตในอาชีพแพทย์จะต้องกล่าวคำสาบาน (Hippocratic Oath) ที่ใช้กัน อยู่แพร่หลายในหลายแห่งของโลก ทำให้แพทย์มีจรรยาบรรณในการปฏิบัติที่เหมาะสม^{๑๒}

สมัยต่อมาสมเด็จพระเทพราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖) ได้ขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกไปจากประเทศไทยแล้ว การแพทย์แผนปัจจุบันที่นำมาโดยชาวฝรั่งเศสก็พลอยสูญไปด้วยจึง กลับไปใช้การแพทย์แผนโบราณตามเดิม ต่อมาการแพทย์แผนปัจจุบันได้กลับมาอีก พร้อมกับการเข้ามาของนักสอนศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) พ.ศ. ๒๓๗๑ มีนักสอนคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ๒ คน เข้ามาในประเทศไทย เป็นแพทย์ชาวเยอรมันคนหนึ่งชื่อคุตซ์ลัฟฟ์ และหมอสอนศาสนาชาวอังกฤษคนหนึ่งชื่อ ทอมลิน นอกจากการสอนศาสนา ทำให้การแพทย์แผนปัจจุบันได้มีความสำคัญขึ้นอีกครั้ง ในประเทศไทย ก็คือพระราชดำริให้สร้างโรงพยาบาลศิริราช เป็นสถานที่ดำเนินการจนถึงปัจจุบันนี้^{๑๓}

^{๑๐} พระยาศักดิ์วิธานนิเทศ ,และ คณะ,สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์. ๒๕๒๕), หน้า ๓.

^{๑๑} บุญนิเทศสุขกิจ (ถนอมรัตน์ พุ่มชูศรี), อายุรเวทศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: พร้อมจักรการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๓๒๔.

^{๑๒} สถาบันส่งเสริมการแพทย์แผนไทยมูลนิธิกรแพทย์แผนไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.thaimedi.com/> [๒๗ เมษายน ๒๕๕๐].

^{๑๓} อ้างแล้ว.

๒.๒.๔ การแพทย์แผนไทยใน ยุครัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่ได้มีการพัฒนาการแพทย์อย่างต่อเนื่อง มีแพทย์แผนปัจจุบันชาวต่างประเทศเข้ามาทำการรักษาคนเจ็บป่วย ซึ่งขณะนั้นคนไทยยังไม่มีสถานที่รักษาพยาบาลของตนเอง จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงให้นำไม้และวัสดุจากเมรุที่ใช้ในพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ มาสร้างเป็นโรงศิริราชพยาบาล เป็นสถานที่รักษาโรคทั้งแพทย์แผนปัจจุบัน และแพทย์แผนไทย ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงพยาบาลศิริราช” มีการรับนักเรียนเข้าเรียนแพทย์ และพยาบาล สมเด็จพระราชบิดาเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ได้อุปถัมภ์ส่งคนไทยไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อมาพัฒนาหลักสูตรการแพทย์แผนปัจจุบัน ทำให้การแพทย์แผนปัจจุบันเป็นที่ยอมรับจนถึงปัจจุบันนี้^{๑๔}

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการก่อตั้งสมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณขึ้นที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือ วัดโพธิ์ กรุงเทพมหานคร นับแต่นั้นมาสมาคมต่าง ๆ ก็ได้แตกสาขาออกไป ปัจจุบันมีโรงเรียนแพทย์แผนไทย ทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ แพทย์แผนปัจจุบันผู้ซึ่งเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ของการแพทย์แผนไทยเป็นอย่างดี ได้ก่อตั้งมูลนิธิฟื้นฟูการแพทย์ไทยเดิมขึ้น ทำให้เกิดอาชีวเวชวิทยาลัย (ชีวกโกมารภัจ) ผลิตแพทย์แผนโบราณแบบประยุกต์ หลักสูตร ๓ ปี ในโอกาสต่อมา นับได้ว่า “ศาสตราจารย์ นายแพทย์ อวย เกตุสิงห์ เป็นบิดาของการแพทย์แผนไทยแบบประยุกต์” ที่เปิดโอกาสให้แพทย์แผนไทยฟื้นตัวอีกครั้งทำให้เกิดการประกอบโรคศิลปะที่หลากหลายออกไป^{๑๕}

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์ธาราม หรือวัดโพธิ์ ขึ้นเป็นพระอารามหลวงให้ชื่อว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” ทรงให้รวบรวมและจารึกตำรายา ฤๅษีคัดตน ตำรานวดไว้ตามศาลาราย ส่วนการจัดหาของราชการมีการจัดตั้งกรมหมอและโรงพระโอสถคล้ายกับในสมัยอยุธยา แพทย์ที่รับราชการเรียกว่า หมอหลวง ส่วนหมอที่รักษาราชบุตรทั่วไป เรียกว่า หมอราษฎร์ หรือ หมอเชลยศักดิ์

^{๑๔} พระยาศัลยวิธานนิเทศ และ คณะ, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, หน้า ๓,๔.

^{๑๕} สถาบันส่งเสริมการแพทย์แผนไทยมูลนิธิการแพทย์แผนไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเห็นว่าคัมภีร์แพทย์ ณ โรงพระโสตสมมียุชยานันต์สูญหายไป เนื่องจากตอนนั้นมีสงครามกับพม่า ๒ ครั้ง บ้านเมือง ถูกทำลายราษฎรและหมอแผนโบราณถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยทำให้ตำรายาและข้อมูลเกี่ยวกับการแพทย์ของไทยถูกทำลายไปด้วย จึงมีพระบรมราชโองการให้เหล่าผู้ชำนาญโรคและสรรพคุณยา รวมทั้งผู้มีตำรายานำเข้ามาถวาย กรมหมอล่วงคัดเลือก ให้จดบันทึกเป็นตำราหลวงสำหรับโรง พระโสต และในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมาย ชื่อว่า กฎหมายพนักงานพระโสตถวาย

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อีกครั้งหนึ่งทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งโรงเรียนแพทย์แผนโบราณแห่งแรก คือ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดโพธิ์ ในงานฉลองวัดโพธิ์สมัยนั้น ทรงดำริว่า อันตำรายาไทยและการรักษาโรคแบบอื่น ๆ เช่น การบีบนวด การประคบ หมอที่มีชื่อเสียงต่างก็หวงตำราของแต่ละคน ไว้เป็นความลับ ตลอดทรงดำริว่า การรักษาโรคทางตะวันตกกำลังแผ่อิทธิพลเข้ามาในประเทศไทย และในเวลาอันใกล้ น่าจะบดบังรัศมีของการแพทย์แผนโบราณเสียหมดสิ้น สุดท้ายอาจไม่มีตำรายาไทยเหลืออยู่เพื่อประโยชน์ของอนุชนรุ่นหลังก็ได้ จึงทรงประกาศให้ผู้มีตำรับตำรายาแผนโบราณทั้งหลายที่มีสรรพคุณดีและเชื่อถือได้ เท่าที่มีอยู่ในสมัยนั้น นำมาจารึกเป็นหลักฐานไว้บนหินอ่อน ประดับไว้บนผนังพระอุโบสถ ศาลาราย เสา และกำแพงวิหารครอบพระเจดีย์สี่องค์และตามศาลาต่าง ๆ ของวัดโพธิ์ ที่ปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้น การจารึกนี้เป็นตำราบอกสมุฏฐานของโรค วิธีการรักษา และยังได้มีการจัดหาสมุนไพรที่ใช้ปรุงยา หายมาปลูกไว้ในวัดโพธิ์เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นได้ทรงให้ปั้นรูปฤๅษีดัดตนในท่าต่างๆ เพื่อช่วยให้ผู้ประสงค์จะฝึกตนเป็นแพทย์ หรือหาทางบำบัดตนได้ศึกษาเป็นสาธารณะทาน นับว่าเป็นการจัดการศึกษาให้กับประชาชนอีกแบบหนึ่ง ตำรายาเหล่านี้พอจะทราบกันดีในหมอพื้นบ้านว่า ตำรายาดีจริงๆ นั้น คงไม่ได้รับการเปิดเผยอย่างแท้จริงแต่ก็เป็นอนุสรณ์และเป็นโรงเรียนการแพทย์ของเมืองไทย รัชสมัยนี้มีการนำเอาการแพทย์แผนตะวันตกเข้ามาเผยแพร่โดยคณะมิชชันนารีชาวอเมริกัน ด้วยการนำของนายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ ซึ่งคนไทยเรียกว่า หมอ บรัดเลย์ เช่น การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ การใช้ยาเม็ดควินินรักษาโรคไข้จับสั่น เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำแพทย์แผนตะวันตกมาใช้มากขึ้น เช่นการศุติกรรมสมัยใหม่แต่ไม่สามารถให้ประชาชนเปลี่ยนความนิยมได้เพราะการรักษาพยาบาลแผนโบราณของไทย เป็นจารีตประเพณีและวัฒนธรรมสืบเนื่องกันมาและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของไทย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดตั้ง ศิริราชพยาบาลใน พ.ศ. ๒๔๓๑ มีการเรียนการสอนและให้การรักษาทั้งการแพทย์แผนโบราณและแพทย์ตะวันตกร่วมกันหลักสูตร ๓ ปี การจัดการเรียนการสอนและบริการรักษาทางการแพทย์ทั้งแผนโบราณและแผนตะวันตกร่วมกันเป็นไปด้วยความยากลำบาก มีการขัดแย้งระหว่างผู้สอนและผู้เรียนเป็นอย่างมาก ด้วยหลักการแนวคิด และวิธีการเรียนการสอน มีการพิมพ์ตำราแพทย์สำหรับใช้ในโรงเรียนเป็นตำราแห่งชาติฉบับแรก ต่อมาพระยาพิณบุรุษประสาธเวชเห็นว่า ตำราเหล่านี้ยากแก่ผู้ศึกษาจึงได้พิมพ์ตำราขึ้นใหม่ได้แก่ ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง ๒ เล่ม และตำราแพทย์ศาสตร์สังเขป ๓ เล่ม ซึ่งยังคงใช้เป็นตำราทางการแพทย์มาจนทุกวันนี้

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการสั่งยกเลิกวิชาแพทย์แผนโบราณ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ มีประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติการแพทย์ เป็นการควบคุมการประกอบโรคศิลปะ เพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดกับประชาชนอันเนื่องมาจากการประกอบโรคศิลปะของผู้ที่ไม่มีความรู้และมีได้ฝึกหัด ด้วยความไม่พร้อมในด้านการเรียนการสอน การสอบ และการประชาสัมพันธ์ทำให้หมอพื้นบ้านจำนวนมากกลัวถูกจับจึงเลิกประกอบอาชีพนี้ บ้างก็เผาตำราทิ้ง

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตรากฎหมายเสนาบดีแบ่งการประกอบโรคศิลปะออกเป็น แผนปัจจุบัน และแผนโบราณโดยกำหนดไว้ว่า

ก. ประเภทแผนปัจจุบัน คือ ผู้ประกอบโรคศิลปะโดยความรู้จากตำราอันเป็นหลักวิชาโดยสากลนิยม ซึ่งดำเนินและจำเริญขึ้น โดยอาศัยการศึกษา ตรวจค้น และทดลองของผู้รู้ในทางวิทยาศาสตร์ทั่วโลก

ข. ประเภทแผนโบราณ คือ ผู้ประกอบโรคศิลปะโดยอาศัยความสังเกต ความ ชำนาญอันได้สืบทอดกันมาเป็นที่ตั้ง หรืออาศัยจากตำราอันมีมาแต่โบราณ มิได้ดำเนินไปในทางวิทยาศาสตร์ยุคใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในรัชสมัยนี้ มีการจัดตั้งสมาคมของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ ได้ก่อตั้งขึ้นที่วัดโพธิ์ กรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นับแต่นั้นมา สมาคมต่างๆ ก็ได้แตกสาขาออกไป ปัจจุบันก็มีโรงเรียนแพทย์แผนโบราณที่มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ได้ก่อตั้งโรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัย ให้การอบรมศึกษาด้านการแพทย์แผนโบราณแบบประยุกต์ มาจนกระทั่งทุกวันนี้^{๑๖}

๒.๓ ความสำคัญและประเภทของหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านมีความสำคัญมากสำหรับชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลตัวเมืองและด้วยความยากจนของคนในชนบทย่อมเป็นที่พึ่งในยามเจ็บไข้ได้ป่วยและเป็นที่ปรึกษาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจได้เป็นอย่างดี จึงเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนหมอพื้นบ้านอาจจะมีคุณค่าในชุมชนเมืองน้อย เพราะอาจจะเป็นด้วยความเจริญทางด้านเทคโนโลยีมีความเจริญ จึงทำให้ชุมชนเมืองมองข้ามหมอพื้นบ้านไปแต่กระนั้นบรรพบุรุษของเราอยู่รอดปลอดภัยอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะภูมิปัญญาของคนในชนบทที่ยังยึดถือรูปแบบต่างๆ ทางวัฒนธรรมไม่ให้เลือนหายไป ดังนั้นหมอพื้นบ้านก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชนบทเพราะโรคภัยไข้เจ็บนี้เกิดขึ้นกับมนุษย์ได้ทุกวันเวลา

ดังจะเห็นได้ว่าในหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน จะต้องหมอประจำหมู่บ้าน จะต้องหมอพื้นบ้านประจำอยู่ในหมู่บ้าน เช่น หมอยาสมุนไพรพื้นบ้านทำการรักษาโรคขึ้นพื้นฐานให้กับคนในหมู่บ้าน ก่อนจะส่งไปรักษาที่โรงพยาบาลเพื่อให้หมอทางโรงพยาบาลรักษาตามขั้นตอนของแผนปัจจุบันต่อไป

อีกอย่างหมอพื้นบ้านที่ขาดไม่ได้ก็คือ หมอสู่วัว (หมอเรียกวัว) เป็นหมอที่มีความสำคัญมาก เพราะวัฒนธรรมประเพณีของคนในชนบทนี้ มีการทำบุญทั้งสิบสองเดือน หมอสู่วัวจึงมีบทบาทในการทำหน้าที่ในการสู่วัวให้คนในหมู่บ้าน ทั้งงานบุญงานบวช แยกไปไทยมา

^{๑๖} กองการประกอบโรคศิลปะ,สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป, หน้า ๑.

เชื่อมโยงสิ่งที่คนอีสานเคยปฏิบัติมา และสืบทอดกันมาจนถึงรุ่นลูกหลาน คือ ทำการสืบทอดให้
 แยกอย่างสมเกียรติ อันเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั่งมาของคนในภาคอีสาน

ความสำคัญของหมอพื้นบ้านในแต่ละประเภท การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในเขต
 อำเภอโพธิ์ชัย มีพื้นฐานประสบการณ์ที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษหรือ ปู่ ย่า ตา ยาย ของตนเอง
 ดังนั้นหมอพื้นบ้านจึงมีความรู้ความ สามารถในการรักษาโรคที่แตกต่างกันและแต่ละประเภทก็มี
 ความสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนอีสานมาก ดังนี้^{๑๗}

๑) หมอยาฮากไม้ (รากไม้) คือ หมอยารากไม้ หรือหมอยาสมุนไพร เป็นหมอที่ใช้วิธีใน
 การรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับสัตว์ต่างๆ ด้วยสมุนไพรประกอบไปด้วย สมุนไพร ๓ กลุ่มเป็นหลักใน
 การรักษาโรค คือ

๑. พืชวัตถุ คือ จำพวกพืช ดิน เถาเครือ หัวเหง้า ผัก หญ้า

๒. สัตว์วัตถุ คือ จำพวก สัตว์ บก น้ำ และสัตว์อากาศ

๓. แร่ธาตุวัตถุ คือ จำพวกแร่ธาตุที่สลายตัวยาก และ สลายตัวย่าง^{๑๘}

โดยการพิจารณาของสมุนไพรทั้ง ๓ อย่างในการรักษาโรคตามสัดส่วนสูตรยาหรือ
 ตำรับยาในการรักษาโรคแต่ละโรคไปและมีการรักษาควบคู่ไปกับคาถาอาคม มีการเสกเป่าก่อนการ
 รักษา เช่น การปลูกเสกยาก่อนปรุงหรือผสมตัวยาก็เพื่อเอาเคล็ดในการรักษาโรค เมื่อพิจารณาจาก
 การปลูกเสกตามหลักการปรุงยาของคนโบราณเชื่อว่าของทุกอย่างนั้นมีจิตวิญญาณโดยเฉพาะ
 วัตถุต่างๆจะนำมาปรุงเป็นยาจะต้องทำการปลูกเสกก่อนจึงจะมีคุณค่าทางยาเช่น การที่จะไปเก็บยา
 สมุนไพรมาทำยารักษาโรคจะต้องเข้าไปขุดเอาหรือตัดเอาทางทิศตะวันตกในตอนเช้าเพื่อที่จะไม่ให้
 เสาของเราไปทับต้นไม้ที่เราจะเอาไปทำยา เพราะถือเป็นการลบหลู่คุณของยาทำให้ยาไม่มีสรรพคุณ
 ดีเท่าที่ควร ด้วยความเชื่อว่ายาดีต้องมีเทพรักษา

๒) หมอเป่า คือ หมอที่มีวิธีการในการรักษาโรคด้วยการเสกเป่า ส่วนมากจะเคี้ยว
 สมุนไพรประกอบในการเป่า เช่น เคี้ยวหมากเป่า เคี้ยวกระเทียมเป่า หมอเป่ารักษาโรค เช่น ไข้ โรค
 กำเริบ (เด็กที่คลอดใหม่มีกริ่งไห้ในเวลากลางคืน) ปวดศีรษะด้านเดียว ตลอดจนโรคผิวหนังบาง

^{๑๗} วัฒนาพร ชินพร และคณะ, การใช้สมุนไพรในชุมชน อำเภอคำม่วง และกิ่งอำเภอสามชัย จังหวัด
 กาฬสินธุ์, (โรงพยาบาลคำม่วง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕-๒๑.

^{๑๘} วุฒิ วุฒิธรรมเวช, คัมภีร์เภสัช รัตนโกสินทร์, หน้า ๑๔.

ชนิด เช่น ถูกสุนัขกัด หมอเป่าก็จะทำการรักษาด้วยการเป่า โดยพิธีกรรมและอุปกรณ์ประกอบดังกล่าวในการเป่ารักษา ตามที่ตนเองได้เคยรักษาและสืบทอดกันมา

๓) หมอน้ำมัน คือ หมอที่ใช้คาถาอาคมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการเสกคาถาลงในน้ำทำเป็นน้ำมันแล้วทำการพรมลงไปยังคนไข้หรือ ให้ดื่มกินน้ำมันนั้นเพื่อขับสิ่งชั่วร้ายเข้าสู่อยู่ในร่างกายเช่น คนถูกคุณไสยถูกคุณคนทำโดยการกระทำของคนผู้ไม่หวังดีในทางไสยศาสตร์ถือเป็นเรื่องลึกลับไม่สามารถจะมองเห็นได้ในระดับของสามัญชนธรรมดาแต่อาจเป็นจิตวิทยาในการรักษาของหมอเพื่อให้กำลังใจผู้ป่วยอีกทางหนึ่ง

๔) หมอเอ็น (หมอนวด) คือ หมอนวดที่จับเส้นเอ็นคลายความปวดเมื่อยซึ่งแพร่หลายอยู่ในขณะนี้ โดยเฉพาะต้นตำรับหมอนวดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) เป็นการบีบนวดเพื่อรักษาโรค ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีหมออีกประเภทหนึ่งที่ได้รับสืบทอดมาจากประเทศจีน คือ การฝังเข็ม ก็ทำการรักษาโรคด้วยการฝังเข็มตรงจุดเส้นเอ็นที่มีอาการเจ็บป่วยนั้น แต่การรักษาโรคทั้งสองแบบนี้ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เช่น โรคอัมพฤกษ์ อัมพาต แก้วปวดเมื่อยตามร่างกาย นวดคลายเส้นเอ็น นวดคลายเครียดโดยการใช้หัวแม่มือและนิ้วชี้ ตลอดจนการใช้เท้าเหยียบไปตามร่างกาย ด้วยพิธีกรรมที่ได้ศึกษามา

๕) หมอพระ คือ พระภิกษุที่มีบทบาทในการรักษาโรค ดังที่พระพุทธองค์อนุญาตให้เป็นพี่เลี้ยงของคนในสังคมและอีกประการหนึ่งพระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับการสืบทอดด้านการรักษาโรคมาตั้งแต่สมัยโบราณดังจะเห็นได้จากพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุปรุ้งยารักษาโรค ถิ่นได้เวลากลางวันและเวลากลางคืนไม่ผิดพระธรรมวินัย^{๑๕} ดังนั้นหมอพระจึงมีบทบาทในการผสมผสานในการรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับสังคมได้ดีเพราะหมอพระให้ทั้งการรักษาโรคภายนอกและโรคภายในจิตใจ การรักษาจึงได้ผลทั้งทางด้านร่างกาย และทางด้านจิตใจ

การที่พระเป็นหมอ ต้องเป็นหมออาชีพ จะกระทำโดยหวัง หรือ รับสินจ้างรางวัลใดๆ ไม่ได้ ต้องกระทำด้วยเมตตากรุณา ถ้าหมอพระ รักษาโรคโดยหวังลาภ หรือกระทำโดยขาดเมตตาจิต เช่น ผู้เป็นโรคที่พระพุทธองค์ไม่อนุญาตให้อุปสมบท ๕ ชนิด คือ ๑. เรื้อน ๒. โรคฝี ๓. โรค

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๑/๔๕.

กลาก ๔. โรคมอกร่อ ๕. โรคลมบ้าหมู โรค ๕ ชนิดนี้ในสมัยนั้นถือว่าเป็นโรคที่รักษาหายยาก แต่ในปัจจุบันนี้ โรคบางชนิดที่กล่าวมาสามารถรักษาให้หายขาดได้^{๒๐}

๖) หมอลำผีฟ้า คือ การรักษาผู้ป่วยอีก แบบหนึ่งของชาวอีสาน ด้วยการขับไล่ คล้าย ๆ กับการแสดงหมอลำกลอน โดยมีแคนอย่างเดียวเป็นเครื่องดนตรีประกอบในการลำผีฟ้า ส่วนประกอบที่สำคัญในพิธีกรรมคือ พาคาย (เครื่องบูชา) ถาดใส่เครื่องแต่งตัวเช่น แป้งกระจกส่องหน้า หวี น้ำมันใส่ผม เป็นต้น หมอแคนเป่าแคนให้เป็นเพลง ส่วนหมอลำก็จะลำส่อกกระจกและเจรจาท้าถามกับผีนในที่สุดผู้ป่วยจะลุกขึ้นฟ้องว่าผีที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยพอใจ และ ผู้ป่วยจะหายในที่สุด หมอลำชนิดนี้รักษาผู้ป่วยได้เพราะมีผีเข้ามาเทียมและเรียกชื่อตามผีนั่นๆ เช่น หมอลำผีทรง หมอลำผีฟ้า

๗) หมอธรรม (นั่งทางใน) คือ หมอที่ได้รับอิทธิพลมาจากการบวชเรียนเขียนอ่านมาก่อน คือ เมื่อก่อนนี้เคยบวชเป็นพระมาก่อนแล้วก็ได้ศึกษาวิชาสืบทอดต่อๆ กันมา อันเป็นวิชาอีกแขนงหนึ่งที่ทำกรักษาผู้ป่วยที่ถูกผีเข้าสิง หมอธรรมจะต้องมีสมาธิในการรักษาผู้ป่วยด้วยการนั่งสมาธิหรือนั่งทางในส่อกดูเพื่อหาสาเหตุว่าใครมีสาเหตุของความเจ็บป่วยเพราะอะไรเช่น เป็นเพราะผีเข้าสิงหรือไม่ หรือการละเมิดกฎเกณฑ์ของครอบครัวหรือชุมชนแล้วก็ดำเนินการรักษาตามสาเหตุ นั้น

๘) หมอสู่วัณ (เรียกขวัญ) หรือ หมอสูตรขวัญ หมายถึง การอำนวยอวยพร เป็นการให้กำลังใจแก่คนทั่วไป การสู่วัณ ทำได้ทั้งคนที่มีร่างกายปกติ และคนไข้ หรือประสบอุบัติเหตุ ทำให้ตกใจไม่มีสติ เมื่อเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ คนอีสานนิยมเรียกขวัญให้กับเข้ามาสู่ร่างกาย ในส่วนต่างๆ ของร่างกาย เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คืออาการ ๓๒ ประการ ของคนเรานี้เองเริ่มตั้งแต่ เกศา โลมานะขา ไปจนครบอาการ ๓๒ ดังกล่าวคือ ทุกส่วนของร่างกายมีขวัญประจำอยู่ จึงทำให้ ขวัญหนีดีพ้อในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ดังนั้น การสู่วัณจึงเป็นการรักษา และสู่วัณเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงตลอดจนสู่เพื่อให้เป็นสิริมงคลในพิธีกรรมต่างๆเช่น งานแต่งงานงานบวชนาค เป็นต้น อันเป็นการสู่วัณเพื่อให้กำลังใจทำให้เกิดความสามัคคี ในหมู่คณะ

๙) หมอดำแย คือ คนที่มีความรู้ความสามารถ และวิธีการในการทำคลอดอย่างชำชองอยู่แล้ว ดังนั้นหมอดำแยจึงมีความสำคัญมากในหมู่บ้านหรือในชุมชนหมอดำแย เป็นบุคคล

^{๒๐} วิ.ม (ไทย) ๔/๘๘/๑๔๒.

ที่คนในหมู่บ้านหรือในชุมชนให้ความเคารพนับถือมากและเป็นภูมิปัญญาของคนโบราณ หมอตำแยจึงต้องเรียนรู้ทั้งวิธีทำคลอดตลอดจนการแก้ปัญหาเด็กคลอดยากคลอดออกมาไม่ถูกวิธีอาจทำให้เสียชีวิตทั้งแม่และลูกได้ตลอดจนการแก้ปัญหาที่ลูกไม่ออกอีกหมอดำแยจึงต้องมีทั้งประสบการณ์ตรง และการใช้คาถาอาคมเข้ามาช่วยโดยการเสกน้ำมันต์ให้หญิงที่จะคลอดให้ดื่มน้ำเพื่อให้คลอดบุตรง่าย เรียกว่าสะเดาะให้คลอดลูกง่ายเมื่อพิจารณาแล้วหมอดำแย มีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการทำคลอด

๑๐) หมอเหยียบ คือ การรักษาโรคอีกแบบหนึ่งด้วยการเหยียบโดยอาศัยพิธีกรรมความศักดิ์สิทธิ์ความศรัทธาและคาถาอาคมประกอบในการรักษาโรคส่วนมากโรคที่ทำการรักษา เช่น โรคอัมพฤกษ์ โรคอัมพาตปวดตามร่างกายตลอดจนโรคผิวหนังต่างๆ ส่วนพิธีกรรมการรักษาโรคหมอเหยียบก็จะต้องอาศัยความร้อนจากเหล็กที่นำไปเผาไฟให้แดงแล้วเอาเท้าไปเหยียบน้ำมันงาที่ผสมกับน้ำมันมะพร้าวและผสมกับยาสมุนไพรต่างๆ ตามสูตรของหมอที่ทำการรักษาหลังจากเอาเท้าไปเหยียบน้ำมันแล้วก็เอาเท้าไปเหยียบเหล็กกล้าที่เอาออกมาจากไฟ เหยียบเหล็กแดงแล้วก็เอาเท้าขึ้นไปเหยียบคนป่วยอีกต่อหนึ่งทำอย่างนี้ไปเรื่อยๆ จนกว่าอาการจะดีขึ้น หรือหายจากโรคภัยไข้เจ็บ เมื่อพิจารณาดูในการรักษาของหมอเหยียบเมื่อเทียบกับหมอแผนปัจจุบันก็ยังใช้ความร้อนในการประคบร้อนแสดงว่าหมอเหยียบของคนอีสานเป็นภูมิปัญญาของคนโบราณที่ทำการรักษาโรคได้ผลจริงๆ เพราะอาศัยความร้อนจากการเหยียบความร้อนจากเหล็กกล้าที่เผาไฟจนแดงและน้ำมันมะพร้าวน้ำมันงาตลอดจนสมุนไพรที่นำมาผสมทำให้ยาที่คอดูอยู่กับเท้าของหมอเหยียบนั้นซึมเข้าสู่ร่างกายของคนป่วยได้เร็วขึ้น

๑๑) หมอสัคน้ำมัน คือ การรักษาโรคอีกแขนงหนึ่งของคนโบราณ ด้วยการสัคน้ำมันแทนการนวดแทนการเหยียบได้เหมือนกัน ยาที่นำมารักษาได้จากน้ำมันสัตว์และ น้ำมันพืช ต่างๆ เช่น น้ำมันเสือ น้ำมันเลียงผา น้ำมันมะพร้าว น้ำมันงา น้ำมันที่ได้จากพืชตระกูลถั่วต่างๆ แล้วนำมาผสมกันตามอัตราส่วนที่กำหนดแล้วนำไปสักรตามร่างกาย เพื่อรักษาโรคอัมพฤกษ์ อัมพาตปวดตามร่างกาย ปวดตามข้อตามกระดูก เป็นต้น

สรุป จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของหมอพื้นบ้านพบว่า การรักษาโรคด้วยสมุนไพรมีมาตั้งแต่โบราณ ดังจะเห็นได้ว่า การรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน มีหลายสาขา แต่ละสาขามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ เพราะหมอพื้นบ้านช่วยเหลือชาวบ้านมาโดยตลอด คนในชุมชนถือว่าหมอพื้นบ้านเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านมาก ดังนั้น หมอพื้นบ้านจึงมีความสำคัญต่อคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง